

Azərbaycan klassik ədəbiyyatında dini məsələlərin tədrisinə dair

Ramiz Qasimov¹

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan klassik ədəbiyyatı nümunələrində yer alan dini ifadələrə istinadən yazılmış beytlərin orijinal üslubda öyrənilməsi və tədrisi problemləri təhlil edilmişdir. Azərbaycanın müstəqillik dövründə dini dəyərlərlə milli ədəbiyyatın bir arada öyrənilməsi və tədrisi zərurəti tədqiqat işinin aktuallığını müəyyənləşdirir. Məqalə, həm də islam sivilizasiyasına mənsub olan bir xalqın və onun ədəbiyyatının milli, bəşəri dəyərlər üzərində təhlili ehtiyacından yazılmışdır. Tədqiqat zamanı induktiv, deduktiv, təsviri, statistik, analiz, sintez kimi metod və üsullarından istifadə edilmişdir. Məqalədə klassik ədəbiyyatda, habelə X.Şirvani, N. Gəncəvi, İ. Nəsimi, M. Füzuli kimi böyük sənətkarların yaradıcılığında rast gəlinən dini motivli ifadələr, Quran ayələrinə istinadən yazılmış beyt və misralar müstəqillik dövrünün tələblərinə uyğun olaraq yenidən təhlil edilmişdir. Tədqiqat işində Xaqaninin “Qəsideyi şiniyyə” əsərinin Quranın “Nun vəl qələm” surəsinə, N. Gəncəvinin minacatlarından biri surf Quranın “İxlas” surəsinə tam uyğun şəkildə yazıldığı qeyd olunmuşdur. Nəsiminin əsərlərindəki “mazağəl bəsər” və bu kimi konkret örnəklər Qurandan gətirilən istinadlar olaraq özünəməxsus mahiyyət və məzmun kəsb edir.

AÇAR SÖZLƏR

klassik ədəbiyyat, dini ifadələr, Quran

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 23.02.2026

Qəbul edilib: 18.05.2026

¹Filologiya elmləri doktoru, dosent, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu. Azərbaycan
<https://orcid.org/00000001-9905-4348> | ramizqasimli44@gmail.com

On the Study of Religious Issues in Azerbaijan Classical Literature

Ramiz Gasimov ¹

ABSTRACT

The article analyzes the problems of studying and teaching verses written with reference to religious expressions in a number of examples of Azerbaijani classical literature in accordance with the original. The necessity of studying and teaching national literature together with religious values during the period of Azerbaijan's independence determines the relevance of the work. This also arose from the need to analyze a people belonging to the Islamic civilization and its literature on both national and human values. Methods and techniques such as inductive, deductive, descriptive, statistical, analysis and synthesis were used during the research. The article reanalyzes the expressions, verses and verses with religious motives and references to religion and the Qur'an found in classical literature, as well as in the work of great artists such as Kh. Shirvani, N. Ganjavi, I. Nasimi, M. Fuzuli, in the light of the requirements of the period of independence. It has been shown that Khagani's "Qasidayi shiniyya" was written with reference to the Surah "Nun wal Qalem" of the Qur'an and that specific expressions were used. One of N. Ganjavi's minajats was written in full accordance with the Surah "Ikhlas" of the Qur'an. In Nasimi's works, "mazaghil basar" and similar specific examples acquire a unique essence and content as references from the Qur'an.

KEYWORDS

classical literature, religious expressions, the Qur'an

ARTICLE HISTORY

Received: 23.02.2026

Accepted: 18.05.2026

¹Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Nakhchivan Teachers Institute. Azerbaijan
<https://orcid.org/00000001-9905-4348> | ramizqasimli44@gmail.com

Giriş

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirib, suverenliyini bərpa etdiyi, dünya ölkələrinə integrasiya şəraitində yaşadığı bir dövrdə ədəbiyyatın milli dəyərlər və tarix kontekstində öyrənilməsi aktual və diqqətəlayiq bir məsələdir. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı ötən əsrin sovet dövrü mərhələsində senzura və anti-milli tələbləri şəraitində öyrənilməsi üçün nümunələr əsl mənə və məzmunundan uzaqlaşdırılmış, bir çox hallarda onların əsas mənalari təhrif edilmiş, əsərlərin ideya yükü və məzmunu öz orijinallığını itirmək məcburiyyətində qalmışdır. Bu məqalə konkret nümunələri təhlil etməklə məhz Azərbaycan klassik ədəbiyyatının yenidən milli-mənəvi və dini dəyərlərə, milli fəlsəfi düşüncəyə uyğun öyrənilməsinə əsas verir. Tədqiqatın əsas məqsədi vaxtilə islam sivilizasiyasının yaradıcılarından olan qiymətli sənətkarların yaradıcılığını dərinədən tədqiq etmək üçün onları orijinal tələbə uyğun dini terminlərlə əlaqəli şəkildə öyrənməkdir. Quran ayələrini və dini ifadələri nəzərə almadan, onların mənə gücünü dərk etmədən klassik ədəbiyyatı bütün incəlikləri ilə izah və şərh etmək mümkün deyil.

Metodlar

Tədqiqat zamanı analiz və sintez, induktiv və deduktiv, tarixi-müqayisəli, təsviri, sinxron və digər metod və üsullardan istifadə edilmişdir.

Nəticələr

Tədqiqat işində əldə edilən nəticələr aşağıdakılardır:

– klassik ədəbiyyat nümunələrində rast gəlinən dini məzmunlu söz və ifadələr, konkret ayələr, hadisələr və s. müəyyən düşüncə, həyat və inanc tərzinin, o cümlədən islam sivilizasiyasına mənsubluğun təzahürü kimi öz əksini tapır.

– Azərbaycan klassik ədəbiyyat nümunələri konkret dövr, şərait və dəyərlərə mənsub olduğu üçün onların bədii tərcüməsində və tədrisində dini mənbələrdən, Quran və digər kitablardan götürülən ayələrin istifadə səbəbi və məzmunu orijinal formaya uyğun şəkildə izah edilməlidir. Bu dini ifadələr bədii mətnlə əlaqəli şəkildə mənə daşıyaraq müəllifin məqsəd və ideyasını dəyişməz etmək və müqəddəs məzmununda ifadə edir;

– X. Şirvani, N. Gəncəvi, İ. Nəsimi, M. Füzuli yaradıcılıqlarında və digər klassik ədəbiyyat nümunələrində “rəbbi-həbli”, “mazağəl bəsər”, “səvvərəkəllahü əla şəklihi” və s. nümunələr məhz Quran ayələrinə istinad edilərək insanın yaranışı və varoluşunu dəyişməz və müqəddəs bir məzmununda ifadə etmək məqsədi daşıyır;

– Dini ifadələr daha ciddi fəlsəfi mahiyyət kəsb edən, düşüncə tərzini üçün dəyişməz və yüksək dəyər daşıyan məzmun formalaşdırır;

– İmadəddin Nəsimi və onun mənsub olduğu dini-fəlsəfi cərəyanın klassiklərinin yaradıcılıqlarındakı dini ifadələr sufiyanə məzmun kəsb edərək insanı müqəddəs və toxunulmaz varlıq kimi təqdim etmək məqsədi daşıyır.

Müzakirə

Böyük yunan filosofu Aristotelin fikrincə, ədəbiyyat tarixdən daha ciddi bir şahədir (Aristoteles, 1987). Ədəbiyyat insan yarandığı tarixdən etibarən həyat və yaşamla birgə var olmuş, həyatın estetik-emosional əksi kimi müəyyənlanmışdır. Bu baxımdan ədəbiyyat insanın həyatının, arzu və ideyalarının bədii əksətdirmə vasitəsidir. Ədəbiyyat sənət olmaqla yanaşı, fəlsəfə, tarix, psixologiya, pedaqogika, dilçilik, astronomiya və s. ilə sıx əlaqəli şahədir və eyni zamanda milli düşüncə, mənəviyyat, tarixi ensiklopediya, dünyadərki və bilikləri öyrənmə vasitəsidir. Bədii ədəbiyyatın tədrisi bu kimi çoxsaylı arqumentlərə dayanaraq həmişə aktuallıq qazanmış, milli-mənəvi düşüncə və dəyərlərin mənimsənilmə mənbəyi olmuşdur. Təsədüfi deyildir ki, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev bədii ədəbiyyatın bu cür mühüm keyfiyyətlərini nəzərə alaraq qeyd etmişdir: “...insanlara şeir qədər, ədəbiyyat qədər, mədəniyyət nümunələri qədər güclü təsir edən, yəni insanlığın mənəviyyatına, əxlaqına, tərbiyəsinə, fikirlərin formalaşmasına bu qədər güclü təsir edən güclü vasitə yoxdur” (Müdrək fikirlər, 2025). Bu barədə akademik İsa Həbibbəyli yazırdı: “Tarix boyu böyük ədəbiyyat həmişə dünyanın qüdrətli dövlət xadimlərinin həyatında və siyasi fəaliyyətində mühüm yer tutmuşdur” (Həbibbəyli, 2010). Bu mənada klassik ədəbiyyatımızın, klassik söz sənətkarlarının yaradıcılığının müasir dövrdə yenidən öyrənilməsinə və tədris edilməsinə böyük ehtiyac duyulur. Digər tərəfdən klassiklərin yaradıcılığında insan, dünya, həyat kimi vacib fəlsəfi anlayışlar dünya xalqlarının müqəddəs dini dəyərləri, dini kitablarının hökmləri, habelə islami fikirləri və Quran ayələrilə əlaqəli kontekstdə yer almışdır. Təəssüf ki, sovet dövrü mərhələsində tədqiq edilən klassik ədəbiyyatımızın bədii siqləti məhz bu kimi zəruri mənəvi keyfiyyətlərdən arındırılaraq, dini düşüncə və əxlaqdan qoparılaraq təhlil və təqdim edilmişdir. Bunların səbəbi bəzən bir çox alimlərin dini savadsızlığı, bəzən isə sovet avtoritar rejiminin dəhşətli senzura və anti-dini, anti-milli siyasəti ilə əlaqədar olmuşdur. Klassik ədəbiyyatımızı tədqiq edən bəzi alimlərimizin dini təhsil aldıklarını, Quranla yaxından tanış olduqlarını, məxsusi olaraq islam sivilizasiyasının üzvü olduqlarını nəzərə alsaq, Qurandan gələn ayələrin, söz və ifadələrin bədii ədəbiyyatın poetikasına daxil olma səbəblərini anlamaq olar.

XII yüz ilin görkəmli söz ustadı Xaqani Şirvaninin məşhur “Qəsideyyi şiniyyə” əsəri qeyd edilən mətləblər baxımından zəngin nümunədir. Əsərin ümumi məzmunu insan və onun həyata hazırlığı, dünyanı və özünü dərki ilə bağlıdır. Əsərin məzmununu dərinədən anlamaq üçün şairin ideoloji cəhətdən bağlı olduğu islam aləmində insanın dünyaya gəlişi, təlimi və həyata hazırlığı barədə müəyyən fikirləri nəzərdən keçirmək lazımdır. Bizim fikrimizcə, şair əsərdə “Qurani-Kərim”in “Nun vəl qələm” surəsinə istinad edərək

kasıblıqdan şikayətlənməməyi, sahib olduqlarını qorumağı, var-dövlətə aludə olmamağı təlqin etmişdir. Sənətkarın fikrincə, insan gəzən bir “heç”dir, sonunda torpağa qarışan bir “çürüntü”dür. Çox-çox arzuladığı və nail ola biləcəyi var-dövlət isə onun qəmidir (Xaqani, 2004).

Süleymana bərabərdir hər hümmət sahibi dərviş,
O, “rəbbi-həbli” təblinin səmindən titrər eyvanı
(Xaqani, 2004, s. 102).

Hümməti olan hər kəsin Süleymana tayı-bərabəri var, yəni dünyanın şərinə, nemət və varına sahibliyi var. Bu kəslərin hər birinin işindən bir səs baş qaldırır səslər: “Ey yatanlar, oyanın!” Əslində bu ifadə sufi poeziyasında tez-tez istifadə edilən məcazi bir məfhumdur. Sufi təlqininə görə, insanlar dünyəvi həyatda ölüdürlər, onlar yatanda ayılacaqlar. Məsələn, Mövlana Cəlaləddin Ruminin poetik ifadəsinə görə, “insan yuxudadır, Haqq dəvət edir”. İ.Nəsimi, M. Füzuli yaradıcılığında həyat “yuxu” kimi təqdim edilmişdir. Görünür ki, bir sıra sənətkarlar sufi olmasalar da, yaradıcılıqlarında qəlibləşmiş sufiyanə ifadə və ya terminlərdən istifadə etmişlər. Fikrimizcə, klassik ədəbiyyatda işlədilən bu deyim Quranda “dünya qəflət yuxusudur, məşhərdə ayılacaqlar” ifadəsinə və “İnsanlar yuxudadır, öldükləri zaman ayılacaqlar” (Həzrəti Əli) hədisi üzərində müəyyənlanmışdır. Xaqani Şirvaninin qəsidəsindəki “Rəbbi-həbli” Quranda bir neçə yerdə peyğəmbərlərin dilindən işlədilən məşhur ifadədir. Zəkəriyyə və İbrahim peyğəmbərin dilindən övlad və ya hər hansı nemət istəyi ilə bağlı Allaha yalvarış, dua olaraq deyilmişdir. Quranın “Sıffat”, “Ənbiya”, “Ali-imran” surələrində işlədilən bu sözdən Xaqaninin də istifadə etməsinin poetik səbəbi və mahiyyəti olduğu konkret nümunələrlə göstərilmişdir.

Dünyanın və islam sivilizasiyasının nəhəng söz dühalarından olan Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında da ədəbi fikirlərlə dini hökmlərin bir-birini tamamlamasına rast gəlinir. Müəyyən fikirlərin ifadəsinə əsaslandırmaq məqsədilə Qurana və onun hökmlərinə istinad Nizaminin də yaradıcılıq ənənələrində özünü təsbit edir. Nizaminin əsərlərinin tərcüməsi çap edilərkən belə nüansların bəzilərinin izah və şərh verilmiş, bir çoxları isə qeyd etdiyimiz səbəblər üzündən şərh edilməmişdir. Belə nümunələrdən biri də “Sirlər xəzinəsi” əsərindəki minacat nümunəsidir:

Ey bütün varlıqlara bu dünyada can verən,
Gücsüz torpağa belə qanad verən, qan verən!
Bayrağının altında əyləşib bütün cahan,
Sən özündən doğuldun, biz sənə cəlalından.
Varlığında görünmür nə surət, nə də tərkib,
Heç kimə bənzəməzsən, de, kim sənə bənzəyib?!
Dönməz, dəyişməz varlıq tapılırsa o, sənsən,

Ölməyib, ölməyəcək qüdrət varsa, o sənsən!
Sən yaşarı və sonsuz, bizsə gəldi-gedəri,
Hökmündədir kainat, yerin, göyün məhvəri!
...Başlanğıcsız varlığın cahana hayqırmada,
“Mən həqqəm!” Səndən savay kimdən qopar bu nida?!
(Nizami, 2004, s. 27)

Əlbəttə, Nizaminin bu məşhur minacatını dərinlən anlamaq üçün Quranın ən kiçik surələrindən olan və sırf Tanrının təsvirinə həsr edilən “İxlas” surəsini bilmək, onunla əlaqələndirmək lazımdır. Məhz həmin surənin ayələri ilə poetik minacatın misraları arasında tam uyğunluq yaranır və bir-birlərini tamamlayırlar. Bu, həm də onunla əlaqəlidir ki, Tanrı haqqında Quranda buyrulan hökmlərdən əlavə fikirlər, Allaha şərik qoşmaq kimi ağır bir günah hesab edilirdi. Buna görə də bədii yaradıcılıqda Tanrı haqqında fikir bildirmək üçün yalnız müqəddəs kitablara, o cümlədən Quran ayələrinə istinad etmək tələb edilirdi və yalnız bu, doğru hesab edilirdi. Buna görə də Nizami Gəncəvi qeyd edilən minacatında sanki Quranın “İxlas” surəsini poetik tərcümədə təqdim etmişdir.

Məlumdur ki, “Türk ədəbiyyatının kitab şəklindəki məlum olan ən qədim mətnlərindən olan “Qutadqu Bilig” (XI yüz il) və “Atabətül-həqaiq” (XII yüz il) İslam ədəbiyyatının da ilk mənzum örnəkləri olaraq məzmununu Qurandan almışlar. Bu əsərlərdəki ayə və hədislər ilk dəfə türk dilinə tərcümə edilmişdir” (Uzun, 2001, s. 24–25). Qurani-Kərim işığında Füzuli qəzəllərini izləyən Akif Məmmədov bu istiqamətdə xeyli nümunələri araşdıraraq yazırdı: “Qurani-Kərim” təkcə Azərbaycan klassik ədəbiyyatına deyil, bütün dünya ədəbiyyatına, bədii fikir tarixinə dərin təsir etmişdir. Səhsız-hesabsız ədəbi nümunələrdə Müqəddəs kitabın motivləri bu və digər dərəcədə öz əksini tapmışdır (Məmmədov, 2017). Qeyd edilən bu kimi hallar yaradıcılığında sufi təriqətlərini ardıcıl izləyən sənətkarlarda daha çox müşahidə edilir. İmadəddin Nəsiminin, o cümlədən bir sıra sənətkarların yaradıcılığında rast gəlinən “mazağəl-bəsər” ifadəsi də sırf Qurandan götürülən dini kəlamlardan biridir.

Qaşları nəsrı-minəllah, çün saçı fəthün qərib,
Kırpıgı inna-fətəhna, çeşmi mazağəl-bəsər
(Nəsimi, 2004, s. 169).

Bir sıra misralarda rast gəlinən “nəsrı-minəllah”, “fəthün qərib” söz birləşmələri bilavasitə Quranda istifadə olunmasalar da, Quran poetikasından yaranmış ifadələrdirlər. “Qaşları nəsrı-minəlləh”, – “Allah tərəfindən gələn yardım/zəfər” olaraq başa düşülə bilər. Məlumdur ki, klassik ədəbiyyatda qaş gözəlliyin əsas simvolu kimi təsvir olunur. Bu səbəbdən İ. Nəsiminin mənsub olduğu hürufi cərəyanında qaş Tanrının insanda təcəssüm etdiyi xüsusi işarələrdən biri kimi mənalandırılır. “Qaş – qibləyə və mehraba işarədir.

...Məhəmməd peyğəmbərin (s.ə.s.) merac zamanı Allahla yaxınlığını ifadə edən “qabi-qövseyin” anlamında işlədilir” (Babayev, 2014, s. 132). Nəsiminin işlətdiyi bu ifadə, mənə etibarilə Quranın “Ali-İmran” surəsindəki (3/126) “Zəfər ancaq yenilməz qüdrət və hikmət sahibi olan Allahdandır” ayəsinə işarə edir (Quran, 2003). Nəsimi ayəni təkrar etmədən termini estetizasiya edərək iqtibas etmişdir. “Saçı fəthün qərib” ifadəsi “yaxın gələcəkdə baş verəcək fəth” mənasında anlaşılar. “Saç” klassik ədəbiyyatda, təsəvvüfdə “gecə, qaranlıq, zülmət, küfr, kəsərat, dünyəvi həvəs, maddi dünya və s. rəmzidir” (Babayev, 2014, s. 134). Görünür, Nəsimi “fəthün-qərib” ifadəsini də Quranın “Saff” surəsinin “Allah dilədiyi kimsəni köməyi ilə dəstəkləyər” (61\13, Quran, 2003) ayəsi ilə əlaqələndirərək Allahın sevdiyi bəndəsinə hər zaman yardım etdiyinə işarə etmişdir. Misradakı “mazağəl bəsər” ifadəsi Quranın “Ma zağal bəsaru və ma tağa” ayəsindən götürülmüşdür. Ayənin mənası “Göz nə yayındı, nə də başqa bir yerə baxdı. Göz (gördüyündən) yayınmadı və (onu) aşmadı” mənasında ifadə olunur. Ayədə Hz. Peyğəmbərin Cəbrail gördüyü anda baxışlarını onun üzərində sabitləşdirməsi, nəzərlərini üzərindən yayındara bilməməsi təsvir olunmuşdur (Kurani-Kerim, 2008). Fikrimizcə, Nəsiminin poetik ifadələrlə əks etdirmək istədiyi “gözlər” məhz “üzərindən nəzərləri yayındarmaq mümkün olmadığı” fikrini ehtiva etmək üçündür. Nəsimi və onun mənsub olduğu ədəbi cərəyanın təbirincə, insan İlahinin hüsnüdür, bu müqəddəsliyə laqeyd qalmaq olmaz. Çünki onun gözəlliyi ilahidir. Məhz bu ilahi gözəllik müqəddəs kitabın dəyişdirilə bilməz ayələrilə təqdim edilmişdir ki, insana olan münasibətin müqəddəsliyi özünü ehtiva etsin və bu təsiri buraxa bilsin.

Bədii mətnin Quranla əlaqələndirilməsi Nəsiminin “Surəti çün əhsəni-təqvim imiş” başlıqlı dördlüyündə də çox maraqlı və zəngindir. Bu dördlüyün hər misrasında sözün yalnız məcazi, təsəvvüf və dini rəmzlərə bürünmüş mənalarında anlaşılan örneklərinə rast gəlirik:

Surəti çün əhsəni-təqvim imiş,
Səndə zühur eylədi sübhanımız.
“Səvvərəkəllahü əla şəklihi”
İştə nəbinin sözü bürhanımız

(Nəsimi, 2004, s. 12).

Dördlükdə “Surəti əhsəni-təqvim” ifadəsi “surəti ən üstün biçimdə, ən gözəl surətdə yaradılmış” mənasında işlədilmişdir. “Əhsəni-təqvim” Quranın “Tin” surəsinin “Biz insanı ən gözəl şəkildə/ən üstün biçimdə yaratdıq” (95\4, Quran, 2003) ayəsi ilə əlaqələnmiş və estetizasiya olunmuşdur. İkinci misradakı “sübhan” sözü “nəqsansız, hər cür eyibdən uzaq” mənalarında işlənir və “sübhanəllah” sözü olaraq “Allah hər cür eyibdən, nəqsandan uzaqdır!” mənasını verən ilahi bir rənz daşıyır. Misranın mənası “Hər cür eyibsizlik səndə zühur tapdı” anlamını ifadə edir. “Səvvərəkəllahü əla şəklihi” – “Allah sənə onun surətində şəkilləndirsin” mənasında işlədilir. İnsanı Allahın maddi hüsnü, camalı kimi görən Nəsimi üçün məhz gözəlin də hüsnünün təkrarsız və gözoşxayan təsvir edilməsi təbiidir. Sonuncu

misrada işlənən “bürhan” isə “haqqı nahaqdan ayıran qəti dəlil, sübut, əsas və ya isbat” mənalarını verən bir ifadədir. “Bu da Allahın elçisinin dəlil olan sözü” anlamını ifadə edir ki, ümumən, dördlük hürufilərin ustad hesab etdikləri Fəzlullah Nəimiyyə və onun ideyalarına görə ən ali varlıq olan insana həsr edilmiş, üstünlük və gözəllikləri vəsf edilmişdir.

Nəsiminin başqa bir misrasında da belə bir ifadə keçir:

Ey əlləzi-yüvəsvis, taətlərin həbadır,
Əgri yolun zəlalət, çürük sözün xətdir

(Nəsimi, 2004, s. 18).

“Əlləzü-yüvəsvis” Quranın “Ən-nas” surəsində keçən, mənası “əlləzi” – “o kəs ki”, “yüvəsvis” – “vəsvəsə verən” izahına gələn bir anlayışdır. “Taət” “Allahın əmrlərini yerinə yetirmə, itaət etmə və ibadət” mənasında, “həba” isə məcazi mənada “boş, faydasız, əbəs, heç” mənalarını verir. Misranın mənası “Ey vəsvəsə verən kəs, ibadətlərin bir heçdir” mənasında izah edilməlidir.

Yenə də İmadəddin Nəsimidən olan bir misrada bu cür dini əhəmiyyətli ifadə keçməkdədir:

La-reybə-illa vəchəhu gəldi anın vəchində uş,
Aləmdə hüsnün vəchinə mən vəchi-bürhan gəlmişəm

(Nəsmi, 2004, s. 23).

“La-reybə-illa vəchəhu” ifadəsinin mənası “şübhəsiz, yalnız Onun üzü qalıcıdır” mənasını verir ki, bu da Quranda Allahın əmr və hökmünü ortaya qoyan, Tanrının sifət və əlamətlərini təsdiq edən bir ayəyəndir. “Ər-rəhman” surəsinin 27-ci ayəsində deyilir ki, “Allahın üzü (zatı) isə qalıcıdır” (Quran, 2003). Bu cür izah etmək olar ki, “Şübhəsiz, yalnız Onun üzü qalıcıdır” şəklində gəldi onun çöhrəsi. Yenə də bu izah və mənalandırma Nəsiminin mənsub olduğu fəlsəfi və ədəbi cərəyanın insanın üzünü haqqın maddi üzü olaraq dəyərləndirməsi kontekstindən doğur. Nəsimi üçün insanın üzü öz əlamət və xüsusiyyətlərilə Tanrının simasıdır.

Nəticə

Beləliklə, tədqiqat işində bu nəticələrə gəlinib:

– Azərbaycan klassik ədəbiyyat nümunələri konkret dövr, şərait və dəyərlərlə qovuşuq olduğu üçün onların bədii tərcüməsində və tədrisində dini mənbələrdən, Quran və digər kitablardan gətirilən ayələr düzgün təqdim edilməli və yenidən oxunmalıdır;

– Xaqani, Nizami, Nəsimi, Füzuli yaradıcılıqlarında və digər klassik ədəbiyyat nümunələrində “rəbbi-həbli”, “mazağəl bəsər” və b. kimi nümunələr məhz Quran ayələrinə istinadən yer tutduğu üçün orijinalına uyğun şəkildə öyrədilməli və mənasının səhihliyi qorunmalıdır;

– Bu kimi örnəklərdə yer tapan dini ifadələr daha ciddi fəlsəfi mahiyyət kəsb edən, düşüncə tərzini üçün dəyişilməzlik və yüksək dəyər daşıyan məzmun ortaya qoyurlar və s.

Ədəbiyyat

1. Babayev, Y. (2014). *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi*. “Elm və təhsil”.
2. Həbibbəyli, İ. (2010). Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimində ədəbiyyat siyasəti və müasir dövr. *“Azərbaycan” qəzeti*.
3. Şirvani, X. (2004). *Seçilmiş əsərləri*. “Lider” nəşriyyatı.
4. Gəncəvi, N. (2004). *Sirlər xəzinəsi*. “Lider” nəşriyyatı.
5. Nəsimi, İ. (2004). *Seçilmiş əsərləri*. İki cildə, II c. “Lider” nəşriyyatı.
6. Şirvani, X. (2004). *Seçilmiş əsərləri*. “Lider” nəşriyyatı.
7. Aristoteles. (1987). *Poetika*. “Evrin” Matbaacılık.
8. *Heydər Əliyevin müdrik kəlamları*. (2025).
<https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/index/85/>
9. Qasimov, R. (2020). *Söz mülkünün xaqanı*.
<https://sabaha-inamla.az/edebiyat/16467-soz-mulkunun-xaqani-ramz-qasimov.html>
10. Məmmədov, A. (2017). *Füzuli qəzəlləri Qurani-Kərimin işığında*.
<https://senet.az/bloq/fuzuli-qezelleri-qurani-kerimin-isiginda-akif-memmedov-3454>
11. *Quran*. (2025). <https://quran.az>
12. Uzun, M. (2001). *Kuran ve tefsir araştırmaları*.
https://isamveri.org/pdfdrq/D119871/2000/2000_UZUNM.pdf
13. *Kurani-Kerim*. (2008). <https://kuran-ikerim.org/meal/diyanet/necm-suresi>